

Vrijheid van denken

- Hans van Aurich

Hans van Aurich is vicevoorzitter van de TVN. Het hier geplaatste artikel is een bewerking van de lezing die hij op 30 september 2012 hield op de Nederlandstalige Landdag van Loge Witte Lotus in België, met als thema: *Vrijheid in Verantwoordelijkheid*.

Introductie

Vrijheid van Denken is een begrip dat in de lage landen is ingeburgerd, maar hebben wij die vrijheid wel en gebruiken wij die vrijheid ook? Verder doorgevoerd: gebruiken wij die vrijheid ook binnen de Theosophical Society (TS)?

Annie Besant heeft op de Theosofische Conventie te Benares in december 1930 een toespraak gehouden. In deze toespraak heeft zij het over vrijheid van denken. Hier volgt een vertaald citaat:

We zijn deze ochtend bijeengekomen als leden van een wereldwijde organisatie, the Theosophical Society. Ik heb vaak gewenst dat wij deze naam in het Engels hadden vertaald, want dan hadden we de naam 'Vereniging van de Goddelijke Wijsheid,' Society of the Divine Wisdom, kunnen hebben. Hierdoor zouden wij een gevaar vermeden hebben, want als een vereniging al

vele jaren bestaat, is er altijd een zeker risico dat zij gekristalliseerd raakt in haar gedachten en methoden van werkzaamheid. Als dat gevaar de vrijheid van denken en discussie gaat overschaduwden, dan wordt de vereniging een gevaar voor de vooruitgang van de wereld, in plaats van een inspiratiebron. We kunnen er niet omheen om dit gevaar onder ogen te zien, als we jaar na jaar doorgaan, maar het te herkennen is de halve overwinning.

De discussie is dat we die vrijheid toch al hebben verworven en dat de bekende resolutie *Vrijheid van Denken* van de General Council uit 1924, die aan de binnenkant van iedere *Theosofia* staat, in de huidige tijd geen zeggingskracht meer heeft. Wij hebben toch in ons dagelijks leven en in de Vereniging Vrijheid van Denken?

Inderdaad, in de stof denken wij die te hebben, want we hebben sinds de Franse Revolutie vrijheid van godsdienst, vrijheid van vereniging en we mogen binnen bepaalde kaders alles zeggen, want er is persvrijheid. Die vrijheid betreft echter uiterlijke aanlegenheden – een fijne verworvenheid – zoals naar welke school stuur ik mijn kind, of naar welke club gaat mijn interesse uit. De stoffelijke kant heeft altijd een keerzijde, een complement of een antagonist. In de theosofie leren we dat de openbaring van de schepping ontstaat in het spanningsveld tussen *Purusha* en *Prakriti*,¹ of in populaire termen gezegd: het zuiver geestelijke en het zuiver stoffelijke. In de ideale situatie werken de complementaire delen of antagonisten goed samen, maar in de praktijk kun je wat anders verwachten.

We denken dus die vrijheid te hebben, maar is dat wel zo?

Wij theosofen hebben altijd gestreden tegen elke beperking van vrijheid, en zo is op de vergadering van de General Council (Algemene Raad) ook die resolutie over de Vrijheid van Denken aangenomen.² Toch zijn we bang om ronduit te zeggen wat wij denken of wat wij willen; bang voor conventies, bang om gewoontes te overtreden, bang voor anderen die ons dreigend tegemoet treden. Al die vrijheden baten niet als we ons door angsten laten regeren. We voelen ons daarom aangetrokken tot autoritaire ideeën. We laten de ‘leer’ verworden tot exegese, want dat geeft immers houvast. Een commentaar op het boek *De Angst voor Vrijheid* van Erich Fromm, zegt het zo:

Hoe komt het toch dat mensen zich aangetrokken voelen door autoritaire ideeën en ideologieën? Zijn mensen dan van nature alleen maar op zoek naar macht? Zo ja, waarom zijn er toch zo veel mensen die zich vrijwillig laten onderdrukken en geven ze vrijwillig hun vrijheid op? In 1941 – naar aanleiding van de Tweede Wereldoorlog – probeerde de psycholoog Erich Fromm (1900-1980) deze vragen dus in zijn boek ‘De Angst voor Vrijheid’ te beantwoorden. Daarin beschrijft hij zijn visie waarom steeds opnieuw normale mensen hun eigen vrijheid opgeven voor totalitaire groepen of autoritaire ideeën.³

Toename van esoterische informatie

Erich Fromm zag in het verloop van de geschiedenis een positieve trend van een steeds toenemend besef dat de mens een individu is en niet alleen een onderdeel van de natuur, stam, natie of ras is. Het waren juist weer de theosofen die dit in de 19^e eeuw al inzagen. Dit maatschappelijk proces gaat

gepaard met een toename van vrijheid. Dit maatschappelijke en psychologisch proces noemt Fromm 'individuatie'. Individuatie wordt niet voortgedreven door een natuurwet of door iets metafysisch, maar wordt voortgedreven door de groei van het productievermogen, door de materiële vooruitgang en de vooruitgang van de wetenschap. Een voorbeeld: De groei van de productie van voedsel door middel van landbouw veroorzaakte dat de mens loskwam van de 'onderdrukking' door de natuur, een bevrijding van de last van honger. Je kunt hier een inwijdingsweg in zien, maar dan wel een puur stoffelijke. Deze individuatie moet zich namelijk ook doorzetten in de esoterie en daarin heeft de theosofie een groot aandeel gehad. Er werd een grote hoeveelheid esoterische informatie ontsloten en aan de mensheid beschikbaar gesteld. H.P. Blavatsky noemde het 'een dam opwerpen tegen het materialisme'; Fromm zou hier anders naar gekeken hebben en zou in termen hebben gesproken van het lenigen van dorst en honger. De econoom Keynes zou in de toename van de beschikbaarheid van esoterische informatie een waardedaling hebben onderkend, want de schaarste aan informatie nam nu drastisch af. Toch bereikte deze informatie maar een klein deel van de mensheid.

Dromen en archetypen

De informatie werd de mensheid wel aangeboden, maar zij werd niet en masse geconsumeerd. Waar de informatie wel werd afgenomen, bleef het effect voor velen beperkt tot slechts een oppervlakkig kennismaken.

De waandenkbeelden van afgescheidenheid, rassuperioriteit en nationalisme bleven onder de oppervlakte nog steeds prominent aanwezig en

verzetten zich tegen de aangeboden esoterische informatie. Ondanks grote voorgangers zoals H.P. Blavatsky, A. Besant, J. Krishnamurti en anderen is dit verzet tegen esoterische informatie gebleven. In onze dromen worden we nog steeds bezocht door waandenkbeelden, drogbeelden en andere beelden die afkomstig zijn uit het collectief waarin wij leven en ons begeven, waarvan wij vinden dat wij vooral dat moeten beschermen. Deze dromen werken door in ons dagbewustzijn en bepalen ons denken en ons handelen, maar onze ervaringen in dromen kunnen ook leiden tot inzichten. Het volgende gaat over Jung en geeft een sleutel tot inzicht.

Collectief onbewuste

Jung zag dat in dromen van mensen, afkomstig uit verschillende culturen, dezelfde thema's naar voren kwamen. Om dit te verklaren ontwikkelde hij het idee van het 'collectieve onbewuste'. Sommige beelden uit dit collectief onbewuste zijn voor iedereen hetzelfde, dus zowel voor de indiaan als voor de moderne westerse mens. Dit noemde Jung oerbeelden of archetypen. Ze geven de geschiedenis van de menselijke soort weer, van ongedifferentieerde eencellige levensvorm tot het gecompliceerde wezen van de homo sapiens sapiens. Jungs ideeën over de ontwikkeling van archetypen zijn medegeïnspireerd door Darwins evolutietheorie.⁴

Archetypen

Archetypen zijn vaak emotioneel sterk geladen. Deze hebben meestal een heel krachtige werking, of je het nu wilt of niet. Voorbeelden van archetypen zijn: de bron, de slang, de held en de draak. Deze beelden komen veelvuldig voor

in de dromen die Jung beschrijft. Archetypen zijn over het algemeen universeel en zijn gebaseerd op de oneindig oude psyche van de mens.⁵ Later introduceert Jung de term of het begrip 'het collectieve onbewuste'. Jung heeft het vaak over exotische droombeelden. Freud daarentegen schrijft in zijn boek *Traumdeutung* meer over alledaagse dromen: bijvoorbeeld het dienstmeisje dat naar de markt gaat om voedsel te kopen.

Individuatie

De beelden uit het collectieve onbewuste komen volgens Jung vooral naar voren bij grote veranderingen in ons leven, of bij de overgang van de ene levensfase naar een volgende, zoals de overgang van puberteit naar volwassenheid. Het is ieders levensopgave om de oerbeelden in zijn bewustzijn en het dagelijkse leven te integreren. Dit proces zet zich gedurende ons hele leven voort. Jung noemt dit het individuatieproces. Het is een vaak fascinerende ontdekkingsreis door ons innerlijk; je zou het ook een zingevingsproces kunnen noemen. Jungs eigen leven vormt een voorbeeld van deze reis. Zo komen we zowel bij Jung als bij Fromm de term 'individuatieproces' tegen.

Sprookjes en mythen

Een goede manier om dromen te begrijpen is door te kijken naar overeenkomsten met thema's uit sprookjes en mythen. Het zijn immers dezelfde archetypen die zowel aan dromen als aan sprookjes en mythen ten grondslag liggen. Het zijn dus de dromen die ons toegang geven tot de menselijke persoonlijkheid. Dit is niet de enige toegang, want er is ook een toegang via dagdromen, dagbewustzijn en meditatie. Bewust worden van wat wij

dromen, van wat wij fantaseren, van wat wij denken en van hoe wij mediteren, dat is de sleutel tot vordering op het pad. De westerse mysteriescholen noemen dat inwijding.

Denken

De weg van de inwijding begint met scholing, met het dagbewustzijn en met meditatie. In het denken analyseren we en denken we vrij te zijn. Hier moeten wij onze verantwoordelijkheden nemen. Dirk Verhofstadt⁶ zegt:

Mensen ontvluchten echter hun persoonlijke verantwoordelijkheid en daarmee eigenlijk ook hun vrijheid en keuzemogelijkheden. Het is alsof ze bang zijn voor die vrijheid. Dit idee werd ontwikkeld door Jean Paul Sartre die in 'L'existentialisme est un humanisme' wees op het feit dat de mens tot de vrijheid veroordeeld is en derhalve van die vrijheid verlost wil worden door te geloven. Daarbij geeft de mens zich over aan religieuze en etnische denkbeelden die hem aldus 'houvast' bieden. Deze psychologische ingesteldheid werd uitstekend aangetoond door Erich Fromm in zijn boek 'De Angst voor Vrijheid'. Hoewel neergeschreven in 1941 heeft dit boek nog niets aan actualiteitswaarde verloren. Het beschrijft de paradox van de vrijheid die hand in hand gaat met autoritarisme, destructivisme en conformisme. De mens zit voortdurend geklemd tussen zijn hang naar meer vrijheid en de vlucht voor diezelfde vrijheid. Die vlucht uit zich in de vrijwillige onderwerping aan fundamentalistische religies en aan politieke ideologieën, in de neiging tot zinloos geweld en in de maatschappelijke aandrift tot sociale aanpassing en maatschappelijk conformisme.⁷

Gevoelens

Onze normale gevoelens zijn nog zelfzuchtig. Deze gevoelens binden ons aan de oude aardse gewoonten. Ze trekken ons naar de stof, waar onze angsten zijn om de verworvenheden te verliezen. Angst om bezittingen te verliezen, gevoed door de stoffelijke liefde die het object van liefde tot een begeerte object maakt en tot een bezitsvorm. Als we deze gevoelens reinigen en vervullen van ware liefde, dan is het mogelijk om ons ware zelf te zijn en deze krachten in vrijheid in te zetten.

De Stem van de Stilte

Achtereenvolgens kwamen aan de orde: de waarschuwing van Annie Besant tegen kristallisatie en daardoor exegese; de vrijheid die we denken te hebben in de stof; het besef van gebondenheid aan die stof; de mogelijkheid tot doorbraak door onszelf te leren kennen; het proces van denken en individuatie; de invloed van religies en filosofieën.

Het zijn de processen die we bij de inwijding in de westerse mysterie-traditie ook beschreven vinden. Het is de weg van de eerste vier graden naar de graad van Adeptus Minor. In ons eigen theosofisch gedachtegoed vinden we dit ook terug in *De Stem van de Stilte*, in *Licht op het Pad* en in *Aan de voeten van de Meester*. (De UTVN heeft deze pareltjes overigens uitgegeven in één bundel: *Drie Wegen, Eén Pad*). *De Stem van de Stilte* spreekt over deze innerlijke scholingsweg in een andere, maar zeer bloemrijke taal:

Bevecht gedachten die onrein zijn, alvorens ze u overmannen. Gebruik haar, zoals zij u zullen doen, want als gij haar ontziet, schieten zij wortel en ontwikkelen; weet wel, dat die ge-

*dachten u dan zullen overmannen en u doden.*⁸

Hier zien we de dagelijkse gedachten, die onmerkbaar van invloed zijn op ons doen en laten. Deze gedachten krijgen ons in hun ban en zullen onze vrijheid inperken en uiteindelijk vernietigen. In de joodse filosofie heeft men dit beeld goed begrepen en heeft men een stelsel van regels opgesteld, waaraan iedere gelovige zich dient te houden. Het zijn de 613 *mitswot*, geboden of verboden waaraan men zich moet houden.

Adin Steinsaltz (destijds Hoofd Israëli Instituut voor Talmoed Studies) zegt in het boek *De Dertienbladige Roos*:

*Het geheim van de positieve mitswot, de geboden om bepaalde daden uit te voeren, ligt bij wijze van spreken in het activeren van de ledematen van het lichaam, door in bepaalde bewegingen en door op bepaalde manieren dingen te doen die met hogere werkelijkheden en hogere relaties in andere werelden overeenstemmen.*⁹

Op een andere plaats in het boek zegt hij dat het lang volhouden van goede gewoonten op de ijlere gebieden een *elementaal* scheidt die ons automatisch helpt het goede te blijven verrichten. Zo zijn we weer terug op theosofisch grondgebied:

*De emotie, de intentie en de wezenlijke heiligheid van de daad gaan samen om de essentie van de mitswa te worden, een bestaan in zichzelf, als iets dat een objectieve werkelijkheid heeft.*¹⁰

De Stem van de Stilte leert ons: *Aleer uw Ziels verstand begrijpen kan, moet de persoonlijkheid tot in den knop vernietigd worden, de vorm der zinnen worden uitgeroeid tot een herrijzen niet meer mogelijk is.*¹¹

We zien hier dat de leerling de persoonlijkheid de baas moet worden, want die persoonlijkheid haalt ons steeds weer terug bij de oude gewoonten.

*Gij kunt niet voortgaan op het Pad, alear gij dat pad niet zelve bent geworden.*¹² De leerling moet één worden met het pad. Hiertoe moet hij begeerte doden, de wil om te leven doden (dat is de vrees voor de dood). Hij moet de baas worden over zijn emoties, hij moet zijn gevoelens hebben gezuiverd. We zijn hier weer op hetzelfde punt aangekomen als bij de westerse scholingsweg. De westerse weg zegt:

*De natuur is één groot geheel en de geestelijke kracht die in haar werkzaam is, is almachtig en eeuwig. Wie de universele natuur en die geestelijke kracht wil leren kennen, dient zich lost te maken van zijn persoonlijke verlangens en belangen, uit het omhulsel van zijn beperkte persoonlijke bewustzijn te treden, om op de top van de berg de geestelijke kracht, die alles doordringt, te kunnen aanschouwen.*¹³

Beide wegen gaan verder, zowel de westerse als de oosterse, maar binnen dit bestek is er geen ruimte om dit verder uit te diepen.

Met een citaat uit een lezing van Annie Besant op de Theosofische Conventie te Benares in 1930 over de toekomst van de TS wil ik afsluiten:

Vrijheid van denken is daarom van levensbelang voor de toekomst van de Theosofische Vereniging. Moedig discussie aan; luister er open en geduldig naar; wees bereid je eigen mening opnieuw te beproeven. Het kan zijn dat je gedurende de tijd van je meningsvorming gegroeid bent tot je huidige niveau van bewustzijn. Dat wil niet

zeggen dat wat in het ene geval waar is, dit in andere omstandigheden ook zo zal zijn. Er moet wel een zekere harmonie zijn alvorens we op grond van een gedachte mochten handelen.

NOTEN

¹ *Prakriti* – Nature in general, nature as opposed to *Purusha* – spiritual nature and Spirit, which together are the ‘two primeval aspects of the One Unknown Deity’ (*SD I-51*)

² General Council of the TS 1924

³ Onbekende schrijver in 2009

⁴ *Droomnet 2012*, bewerking HVA

⁵ *De mens en zijn symbolen*, C.G. Jung, pag. 67, ISBN 90 274 9438 X

⁶ Dirk Verhofstadt is professor ‘Media en ethiek’ in de vakgroep Communicatiewetenschappen (Faculteit Politieke en Sociale wetenschappen) aan de Universiteit Gent.

⁷ Dirk Verhofstadt 8-11-2002

⁸ *De Stem van de Stilte* – uitgeverij Van Dishoeck Bussum, pag. 15; *Drie Wegen Eén Pad* – UTVN, strofe 54, pag. 43

⁹ *De Dertienbladige Roos*, pag. 85 – Uitgeverij Karnak 1983, ISBN 90 6350 021 1

¹⁰ *De Dertienbladige Roos*, pag. 18 en 19.

¹¹ *De Stem van de Stilte* – uitgeverij Van Dishoeck Bussum, pag.16; *Drie wegen, Eén Pad* – UTVN, strofe 57 pag. 43/44

¹² *De Stem van de Stilte* – uitgeverij Van Dishoeck Bussum, pag.16/17; *Drie wegen, Eén Pad* – UTVN, strofe 58, pag. 44

¹³ *Tussen Schemering en Dageraad* – J.P. Klautz, pag. 128-129, ISBN 90 622 900 35